

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки, підприємництва та туризму

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Цимбал Карина Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 338.486.1

(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«УПРАВЛІННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

УКРАЇНИ»

(тема роботи)

за спеціальністю 242 «Туризм» галузь знань 24 «Сфера обслуговування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавра

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Цимбал К.О.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи

Забуранна Леся Валентинівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри _____

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри _____

№ __ від « __ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри _____

_____

(науковий ступінь, вчене звання)

_____

(підпис)

_____

(прізвище ,ім'я, по батькові)

« __ » _____ 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Цимбал Карина Олександрівна захистила

(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____

(науковий ступінь, вчене звання)

_____

(підпис)

_____

(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Цимбал К.О. Управління санаторно-курортними господарствами України. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 242 «Туризм». – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У кваліфікаційній роботі досліджені теоретичні, методичні та практичні аспекти санаторно-курортного господарства України. Розроблено шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України.

Структурно робота складається з вступу, трьох розділів, висновків; містить 4 таблиці, список використаних джерел з 45 найменувань, 5 статистичні додатки.

Ключові слова: санаторно-курортне господарство, санаторно-курортний продукт, санаторно-курортний комплекс, туризм, управління.

ANNOTATION

Tsybal K.O. Management of sanatorium-resort economy of Ukraine. – Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining a bachelor's degree in the specialty 242 «Tourism». – Polissia National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2023.

The theoretical, methodical and practical aspects of the sanatorium-resort economy of Ukraine were investigated in the qualification work.

Ways to improve the sanatorium-resort economy of Ukraine have been developed. Structurally, the work consists of an introduction, three sections, and conclusions; contains 4 tables, a list of used sources with 45 names, 5 statistical appendices.

Keywords: sanatorium-resort economy, sanatorium-resort facility, sanatorium-resort product, sanatorium-resort complex, tourism, management.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Поняття та особливості формування структури санаторно-курортного господарства.....	8
1.2. Класифікація санаторно-курортних закладів.....	11
1.3. Управління санаторно-курортними комплексами.....	14
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ.....	19
2.1. Організаційні засади розвитку санаторно-курортного господарства України.....	20
2.2. Сучасний стан санаторно-курортного господарства України.....	21
2.3. Регіональний аналіз розвитку санаторно-курортного господарства Житомирської області	24
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	28
3.1. Напрями інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства.....	28
3.2. Шляхи вдосконалення управління санаторно-курортним господарством України.....	32
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37
ДОДАТКИ.....	.....

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна має значний потенціал для розвитку санаторно-курортного господарства. Країна має багатий природний ресурсний потенціал, включаючи термальні джерела, лікувальні грязі, мінеральну воду та інші природні багатства.

В умовах глобальної нестабільності та поширення деструктивних соціально-економічних явищ і процесів, спричинених поширенням коронавірусу у 2019 році та в 2022 році повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну особливого значення набуває формування нових модернізованих підходів до реалізації соціальної політики, особливо у сфері туризму. Санаторно-курортне господарство є соціально важливою складовою туризму. Його метою є задоволення потреб різних верств населення в лікуванні, оздоровленні та відпочинку.

Аналіз наукових праць таких учених, як Т. Влащенко, Н. Валінкевич, М. Гедзь, А. Голод, Г. Клейнер, О. Мамулай, С. Мороз, М. Михальченко, П. Штомка та ін. доводить, що модернізація є важливою передумовою поступального розвитку економіки санаторно-курортних закладів. При цьому помітний дисбаланс концептуальних і практичних засад підходи до розробки та впровадження заходів модернізації на різних рівнях (санаторно-курортного комплексу держави, регіонів, окремих відомств та установ), а також недостатнє обґрунтування завдання санаторно-курортних послуг у формуванні потенціалу розвитку соціального туризму в регіонах України.

Мета дослідження – поглиблення теоретичних засад й формування пропозицій щодо удосконалення управління санаторно-курортним господарством України.

Завдання дослідження:

- проаналізувати поняття та особливості формування структури санаторно-курортного господарства;
- провести аналіз класифікації санаторно-курортних закладів;

- проаналізувати санаторно-курортний продукт та характерні особливості санаторно-курортних послуг;
- розглянути організаційні засади розвитку та управління санаторно-курортним господарством України;
- здійснити аналіз сучасного стану санаторно-курортного господарства України;
- провести регіональний аналіз розвитку санаторно-курортного господарства на прикладі Житомирщини;
- обґрунтувати загальні проблеми санаторно-курортного господарства України;
- виявити напрями інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства;
- навести шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України.

Об’єкт дослідження – санаторно-курортне господарство України.

Предмет дослідження – система управління санаторно-курортним господарством України.

Методика дослідження. У роботі було використано наступні методи-теоретико-методологічний аналіз і синтез, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичного та практичного дослідження.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційного дослідження доповідались на двох науково-практичних конференціях, опубліковані тези доповідей:

1) Цимбал К.О. Цифрові інноваційні тренди в індустрії гостинності. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети.: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (24-25 червня.2023 р., м. Житомир.). м. Житомир, 2023.

2) Цимбал К.О. Брендинг дестинації в індустрії туризму. Актуальні проблеми науки, освіти та суспільства в столітті.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (22 червня 2023р., м. Кременчук ,Україна.)

Практичне значення результатів дослідження. Отримані в ході дослідження пропозиції можуть бути використані в процесі управління підприємствами санаторно-курортного господарства.

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3-х розділів, висновків; містить 37 сторінок тексту, 4 таблиці, 5 додатків. Список використаних джерел включає 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ

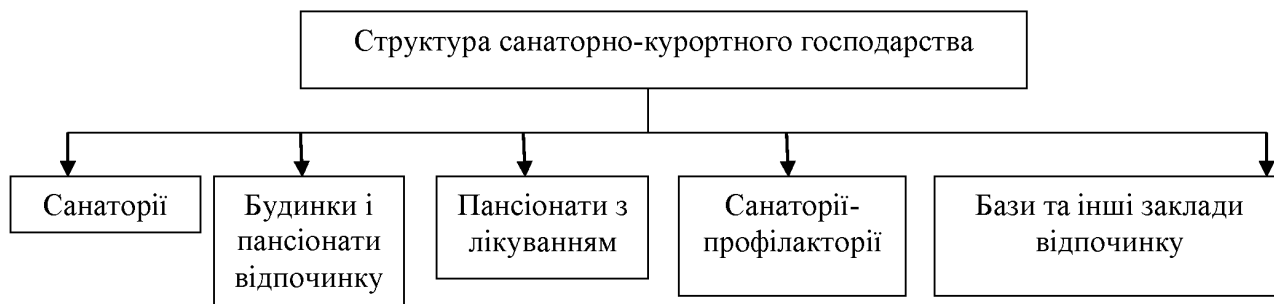
1.1. Поняття та особливості формування структури санаторно-курортного господарства

Санаторно-курортне господарство традиційно вважають важливим напрямом державної політики – системи охорони здоров'я та економіки, оскільки заходи щодо створення умов для лікування, профілактичного оздоровлення та відпочинку в установах санаторно-курортного типу здатні призвести до зниження захворюваності, збільшення працездатності громадян і, як наслідок, до суттєвої економії фінансових коштів.

Ф. Заставний зазначає, що санаторно-курортне господарство – це сукупність спеціалізованих будинків і споруд з належним матеріально-обслуговуючим забезпеченням, які призначені для задоволення потреб населення у сфері лікування та відпочинку [11]. На думку С. Мороз, санаторно-курортне господарство – це сукупність взаємопов'язаних компонентів, які спрямовані на надання лікувальних, оздоровчих, рекреаційних послуг, спрямованих на цілеспрямоване вдосконалення функціональних можливостей організму людини [28, с. 99].

Санаторно-курортне господарство створюється переважно в місцях концентрації сприятливих рекреаційних ресурсів, лікувально-оздоровчі властивості яких мають територіальні особливості. До санаторно-курортного господарства відносять: санаторії, будинки і пансіонати відпочинку, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, бази та інші заклади відпочинку. Структура санаторно-курортного господарства наведена на рис.1.1.

Рис. 1.1. Структура санаторно-курортного господарства

Джерело: [9, с. 4]

Санаторно-курортне господарство (СКГ) визначається як система установ, підприємств, об'єктів та послуг, спрямованих на здоров'я, відпочинок, відновлення та реабілітацію людей шляхом використання природних факторів, які мають лікувальні, профілактичні та відновні властивості.

Основні особливості формування структури санаторно-курортного господарства:

1. Лікувально-профілактичні установи: Включають санаторії, профілакторії, лікувальні готелі та інші заклади, де здійснюється лікувальна діяльність. Вони забезпечують лікування та профілактику захворювань за допомогою природних факторів, які включають мінеральні води, грязі, кліматичні умови, курортні рослини тощо.

2. Готельно-ресторанний комплекс: Включає готелі, гостьові будинки, ресторани та інші об'єкти, що забезпечують проживання та харчування відпочиваючих. Готельно-ресторанний комплекс має високу якість обслуговування та надає різноманітні послуги, спрямовані на комфорт та задоволення гостей.

3. Відпочинково-розважальна інфраструктура: Включає різноманітні розважальні об'єкти, такі як парки, атракціони, спортивні майданчики, кінотеатри, театри, концертні зали, бари, кафе, нічні клуби тощо. Ця інфраструктура створює розважальні та дозвілєві можливості для відпочиваючих.

4. Медична і соціальна інфраструктура: Передбачає наявність медичних закладів, амбулаторій, діагностичних центрів, фізіотерапевтичних

кабінетів, лабораторій тощо, які забезпечують медичне обслуговування відпочиваючих. Також в СКГ можуть працювати соціальні служби, які надають підтримку особам з обмеженими можливостями та іншим категоріям відпочиваючих, які потребують спеціальної допомоги.

5. Транспортна інфраструктура: Включає дороги, автостанції, залізничні станції, аеропорти та інші транспортні засоби, які забезпечують зручний доступ до санаторно-курортних об'єктів для відпочиваючих.

6. Науково-дослідна інфраструктура: Може включати дослідні центри, лабораторії, науково-дослідні установи, де проводяться наукові дослідження з метою вивчення та покращення ефективності лікувальних та профілактичних методів.

7. Організаційна структура: СКГ може мати свою організаційну структуру, яка включає управління курорту, медичні та адміністративні підрозділи, відділи забезпечення та інші підрозділи, що забезпечують ефективне функціонування всієї системи.

Важливо зазначити, що структура санаторно-курортного господарства може варіюватися залежно від конкретного курорту, його розміру, спеціалізації та потреб відпочиваючих.

На нашу думку, не дивлячись на те, що засадою розвитку санаторно-курортного господарства завжди є лікувальні природні ресурси, без розвитку відповідної рекреаційної та туристичної інфраструктури їх використання не принесе належного економічного результату.

Таким чином, в нинішніх умовах функції санаторно-курортного господарства виходять за рамки традиційних підходів, а тому за рахунок його інтеграції в структуру регіональних туристичних систем необхідно диверсифікувати діяльність санаторно-курортних закладів і розширити сферу їх діяльності.

1.2. Класифікація санаторно-курортних закладів

Санаторно-курортний заклад – це комплекс охорони здоров'я, що надає громадянам лікування та реабілітації і використовує природні лікувальні ресурси .

До основних функцій санаторно-курортних закладів належать: лікування; медична реабілітація; профілактика захворювань з використанням природних лікувальних ресурсів [1, с. 22].

До спеціалізованих функцій відносять: виробничу (надання курортних послуг), маркетингову (здійснення заходів з організації збуту, просування та забезпечення якості продукту відповідно до вимог ринку), кадрову, фінансову, контрольну та аналіз [13].

Таблиця 1.1

Класифікація санаторно-курортних підприємств за різними ознаками

Класифікаційна ознака	Підвид
Профіль	Однопрофільні, багатoproфільні
Спеціалізація	Загальнотерапевтичні, спеціалізовані
За функцією	Лікувальні, оздоровчі
За типом	Санаторії, пансіонати, курортні готелі
Період функціонування	Цілорічні, сезонні
Цільовий сегмент	Для дорослих, для дітей
За функцією	Лікувальні, оздоровчі

Джерело: [4]

Н. Ведмідь запропонувала розширену типізацію санаторно-курортних і оздоровчих підприємств: санаторій, пансіонат із лікуванням, курортний готель, СПА-готель [4, с. 79]. Вважаємо за доцільне охарактеризувати деякі з них детальніше.

Санаторій – це заклад, який обов'язково має бути розташований в рекреаційній зоні, забезпечений інфраструктурою для комфортного проживання, харчуванням та наданням традиційних оздоровчих послуг.

Головною метою санаторію є медична діяльність з надання санаторно-курортних послуг загальнотерапевтичного профілю. Відповідно до класичних принципів курортології санаторій забезпечує для своїх відпочиваючих та пацієнтів поєднання медичних процедур на основі використання природних лікувальних факторів та відпочинку в кліматичних умовах курортних та рекреаційних зон [21, с. 10].

Санаторій-профілакторій надає такі послуги: лікування, медична реабілітація та профілактика захворювань, дієтотерапія, лікувальна фізкультура та інші методи санаторно-курортного лікування.

Структура та оснащення санаторіїв-профілакторіїв передбачають використання у лікувальній роботі не тільки стандартного комплексу базових санаторних послуг, характерних для курортної медицини, а й спеціального, у тому числі високотехнологічного діагностичного та лікувального обладнання, а також обов'язкове ведення пацієнтів висококваліфікованими лікарями відповідного профілю. Потужності лікувального відділення санаторію-профілакторію мають забезпечувати можливість надання базових санаторно-курортних послуг з використанням природних лікувальних факторів. [35, с. 69].

Пансіонат із лікуванням – це база відпочинку підвищеної комфортності у мальовничому та екологічно чистому місці: на березі озера чи моря, у лісі чи горах. Пансіонат з лікуванням включає обов'язкові оздоровчі процедури, і чіткий розпорядок дня. Можна пройти консультацію лікарів загальної практики, профілактичні та оздоровчі процедури [20, с. 58].

Санаторно-курортні заклади можна класифікувати за різними ознаками, такими як медичний профіль, рівень комфорту та обслуговування, види природних факторів, доступність та тривалість перебування тощо. Основні класифікаційні критерії включають такі:

1. Медичний профіль:

- Лікувальні санаторії: Спеціалізуються на лікуванні різних захворювань і надають медичні процедури, фізіотерапію та інші види лікувальних послуг.

- Профілакторії: Спрямовані на профілактику захворювань та підтримку загального здоров'я через використання природних факторів.

- Реабілітаційні центри: Спеціалізуються на відновленні функцій після травм, хвороб або хірургічних втручань і надають комплексну реабілітаційну програму.

2. Рівень комфорту та обслуговування:

- Готельні санаторії: Мають високий рівень комфорту та послуг, схожих на готельний комплекс, але також надають лікувальні процедури.

- Економ-санаторії: Пропонують більш економні варіанти проживання та лікування.

3. Види природних факторів:

- Мінеральні води: Санаторії, які спеціалізуються на лікуванні з використанням мінеральних вод.

- Грязелікування: Заклади, де проводять грязелікування, використовуючи лікувальні властивості грязей.

- Кліматичні курорти: Розташовані у регіонах з особливим кліматом (гірські райони, морські узбережжя), де кліматичні умови самі по собі є сприятливими для оздоровлення.

4. Тривалість перебування:

- Короткострокові санаторії: Призначені для короткочасного відпочинку та профілактики захворювань, зазвичай на декілька днів або тижнів.

- Довгострокові санаторії: Розраховані на тривале перебування, де відпочиваючі можуть провести кілька тижнів, місяців або навіть більше, отримуючи комплексне лікування та відновлення.

5. Соціальні групи:

- Дитячі санаторії: Спеціалізуються на організації відпочинку та лікування дітей з різними захворюваннями.

- Санаторії для дорослих: Призначені для відпочинку та лікування дорослих осіб, зокрема для зміцнення здоров'я, реабілітації та відновлення після захворювань або стресових ситуацій.

б. Географічне розташування:

- Морські курорти: Розташовані на узбережжі морів або океанів, де використовуються морські кліматичні умови та вода для лікування та відпочинку.

- Гірські курорти: Знаходяться у гірських регіонах, де використовуються кліматичні особливості та гірські лікувальні рослини для оздоровлення та відновлення.

Це лише деякі основні класифікаційні критерії санаторно-курортних закладів. Залежно від країни та регіону, можуть існувати додаткові класифікації та спеціалізації.

Отже, на сьогодні в Україні, численні санаторно-курортні заклади зіткнулися з суворими реаліями сучасних процесів: пандемія коронавірусу, воєнний стан, зокрема, з різким зниженням державного фінансування санаторно-курортного лікування з фондів соціального страхування, помітним скороченням відрахувань на дані цілі підприємств, що загалом зумовило суттєве зменшення попиту на санаторно-курортні послуги.

1.3. Управління санаторно-курортними комплексами

Санаторно-курортний комплекс є перспективною та значущою складовою соціальної та економічних сфер держави. Діяльність його організацій безпосередньо пов'язана як з участю у процесі збереження здоров'я населення, так із формуванням валового внутрішнього продукту, забезпеченням ефективної зайнятості, підвищенням доходів бюджетів всіх рівнів. Якість і різноманітність санаторно-курортних послуг, що надаються, повинні відповідати першокласному рівню, який необхідний для задоволення потреб громадян. Розширення комплексу санаторно-курортних організацій та підвищення рівня якості наданих ними послуг сприятиме природній конкуренції між ними, що надалі позитивно позначиться на ринку.

Управління санаторно-курортними комплексами включає в себе координацію та організацію всіх аспектів діяльності комплексу з метою забезпечення якісного обслуговування відпочиваючих та ефективного функціонування.

Основні складові управління санаторно-курортними комплексами включають:

1. Адміністрація та управління персоналом: Включає директора комплексу та керівний персонал, які відповідають за загальне керівництво, планування, організацію та контроль всіх процесів. Крім того, важливо формувати та управляти ефективною командою співробітників, забезпечуючи їх навчання, мотивацію та розвиток.

2. Маркетинг та реклама: Включає розробку та реалізацію маркетингової стратегії, вивчення ринку, аналіз конкурентів, рекламну діяльність, просування комплексу, а також залучення нових клієнтів та збереження постійної клієнтської бази.

3. Фінансове управління: Включає планування та контроль фінансових ресурсів, складання та виконання бюджету, ведення обліку, оптимізацію витрат та максимізацію прибутку. Важливо також забезпечити ефективну систему фінансового контролю та звітності.

4. Організація обслуговування відпочиваючих: Включає прийом та реєстрацію гостей, організацію розміщення та проживання, харчування, організацію розважальних та культурних заходів, надання додаткових послуг та розваг.

5. Медичне управління: В санаторно-курортних комплексах, де надаються медичні послуги, важливо мати відповідну медичну службу та керівництво. Це включає найм та управління медичним персоналом, планування та організацію медичних процедур, дотримання медичних стандартів та протоколів, контроль якості лікування та дотримання безпеки пацієнтів.

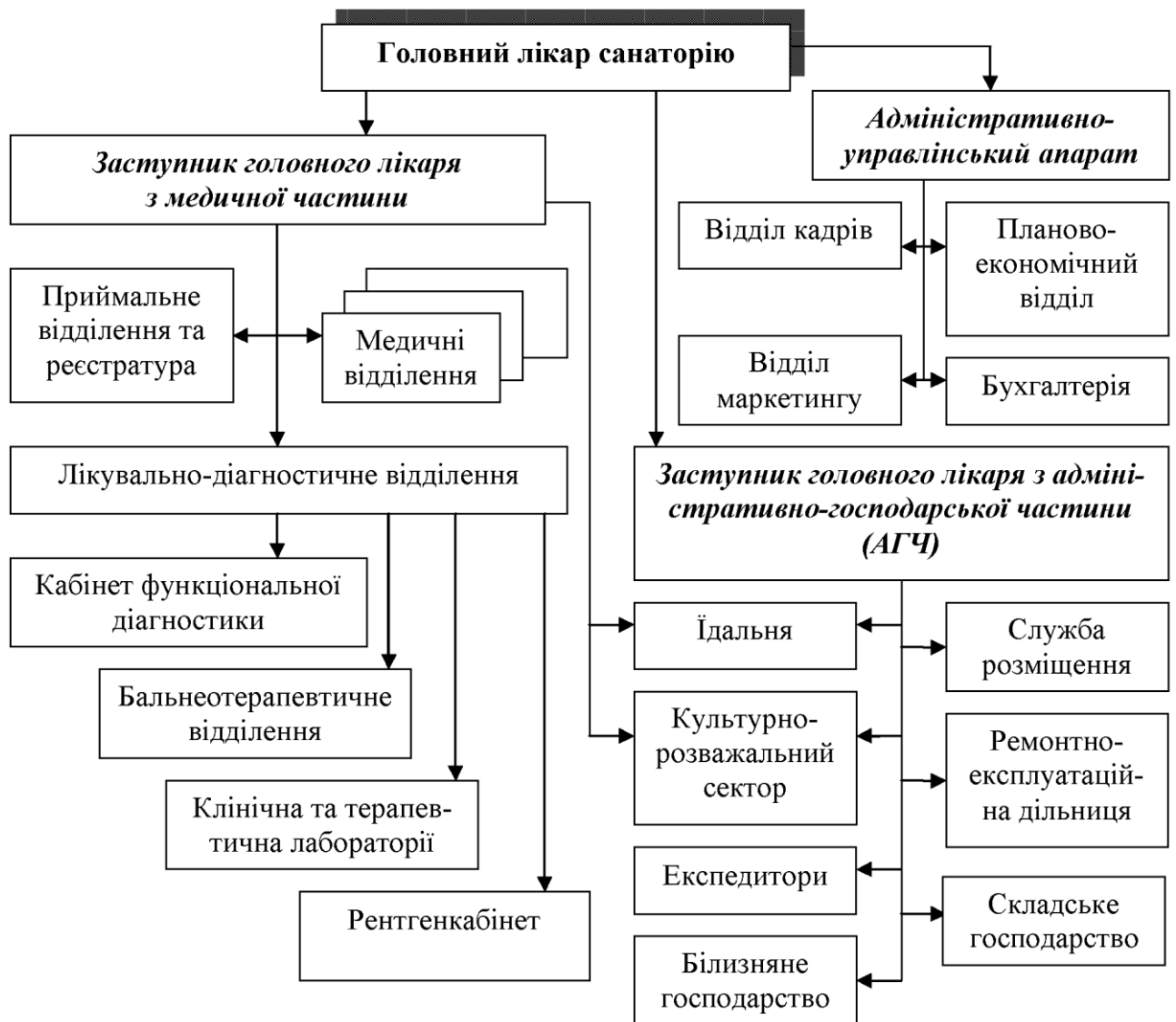
6. Інфраструктура та управління об'єктами: Включає управління готельними спорудами, лікувальними та рекреаційними зонами, спортивними об'єктами, ресторанами, басейнами тощо. Організація технічного обслуговування та ремонту, забезпечення комфорту та безпеки гостей, енергозабезпечення, управління водними та іншими ресурсами також входять до обов'язків управління.

7. Зв'язок зі стейкхолдерами: Управління санаторно-курортним комплексом також включає встановлення та підтримку добрих стосунків зі стейкхолдерами, такими як місцеві органи влади, туристичні організації, медичні установи, транспортні компанії та інші партнери. Це важливо для забезпечення співпраці, вирішення спільних питань та просування комплексу як туристичного та медичного пункту.

Управління санаторно-курортними комплексами вимагає комплексного підходу, доброго розуміння потреб відпочиваючих, керівництва, фінансових та організаційних навичок.

Типова структура управління санаторно-курортними закладами, як правило, будується за ієрархічним типом (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структура управління санаторно-курортними закладами

Джерело: складено автором на основі [4, 9]

Залежно від розміру та типу комплексу, управління може здійснюватися через внутрішні відділи або за допомогою зовнішніх управлінських компаній. Наведені нижче основні аспекти управління:

1. Планування та стратегічне управління: Розроблення стратегічних цілей і планів розвитку комплексу, аналіз ринку та конкурентів, ідентифікація цільової аудиторії, визначення пріоритетних напрямків розвитку.

2. Управління ресурсами: Ефективне управління фінансовими ресурсами, людськими ресурсами, матеріальними та технічними ресурсами. Включає бюджетування, контроль витрат, планування кадрів, найм та утримання персоналу, закупівлю та управління обладнанням та матеріалами.

3. Маркетинг та просування: Розроблення маркетингової стратегії, реклама та просування комплексу, вивчення потреб відпочиваючих та розробка послуг, просування через різні канали, включаючи соціальні медіа та інтернет.

4. Керівництво персоналом: Рекрутинг, навчання, оцінка та мотивація персоналу. Забезпечення навичок та знань необхідних для виконання роботи, створення командного духу, організація тренінгів та семінарів.

5. Управління якістю: Встановлення стандартів обслуговування, контроль якості послуг, реалізація системи управління якістю, отримання сертифікатів якості та виконання вимог нормативно-правових актів.

6. Комунікація та взаємодія з клієнтами: Забезпечення ефективної комунікації з відпочиваючими, відповідь на їх запитання та вимоги, вирішення проблем та конфліктів, створення зручних засобів зв'язку (наприклад, через інтернет-сервіси, телефонну підтримку).

7. Управління безпекою та ризиками: Забезпечення безпеки відпочиваючих, розроблення та впровадження заходів з попередження аварійних ситуацій, включаючи медичні, пожежні та інші небезпеки. Управління ризиками та страхування комплексу.

8. Звітність та аналітика: Збір, аналіз та звітування про ефективність діяльності комплексу, включаючи фінансові показники, задоволеність клієнтів, виконання планів та стратегічних цілей. Впровадження системи збору та аналізу даних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

9. Законодавче відповідальне управління: Дотримання всіх вимог законодавства та нормативно-правових актів у сфері туризму, медицини та громадського харчування. Усвідомлення і виконання норм екології, охорони праці, пожежної безпеки та інших відповідних правил та вимог.

Це лише деякі з основних аспектів управління санаторно-курортними комплексами. Кожен комплекс може мати власну специфіку та особливості управління, але загальні принципи ефективного управління залишаються схожими.

Таким чином, на сьогодні санаторно-курортне господарство України є соціально важливою складовою туристичної сфери держави та її регіонів, метою якого є задоволення потреб різних верств населення в лікуванні та відпочинку.

Класифікація санаторно-курортних закладів дозволила розглянути загальну типологію санаторно-курортних закладів: санаторій, санаторій-профілакторій, пансіонат із лікуванням, курортний готель, СПА-готель, пансіонат відпочинку.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Організаційні засади розвитку санаторно-курортного господарства України

Усі нормативно-правові акти, які регулюють розвиток санаторно-курортної сфери, діляться на ті, що чинять безпосередній вплив на зазначену галузь, і ті, що чинять опосередкований вплив. До нормативно-правових актів безпосереднього впливу на галузь відносяться Закони України, Укази Президента України та Постанови і Розпорядження Кабінету міністрів України. Перелічені документи становлять основу спеціального (вузькопрофільного) нормативно-правового забезпечення [5, с. 70].

Нормативно-правові акти опосередкованого впливу на галузь: Кодекси України та Державні стандарти України, оскільки вони частково точно визначають діяльність закладів санаторно-курортної сфери, частково – діяльність інших підприємств господарського комплексу України.

Головним у правовому регулюванні державного управління курортами є Закон України «Про курорти». У Законі наголошено, що державна політика України у сфері курортної справи визначається Верховною Радою України і будується на принципі забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян. Постачальником послуг є санаторно-курортні заклади, які як надавачі медичних послуг повинні відповідати визначеним державою критеріям [12].

Загальне керівництво закладами санаторно-курортної галузі здійснює МОЗ України, у структурі якого функціонує Директорат медичних послуг, завданнями якого є, крім інших, забезпечення реалізації державної політики з питань розвитку санаторно-курортної галузі та керівництво щодо організації санаторно-курортного лікування у закладах охорони здоров'я, підпорядкованих МОЗ України [41, с. 51].

Т. Коваленко, досліджуючи проблему державного управління санаторно-курортним забезпеченням дітей в Україні, виділяє неузгодженість нормативно-правових актів, які формують правові відносини у сфері санаторно-курортного забезпечення різних категорій громадян, суперечливість та невизначеність термінів, які застосовують у вітчизняному нормативно-правовому полі, одним із факторів, що негативно впливає на керованість цієї сфери [17, с. 169].

Таким чином, зважаючи на неврегульованість багатьох питань щодо використання та охорони санаторно-курортних закладів, потрібно здійснювати заходи щодо вдосконалення правового регулювання діяльності у сфері курортів шляхом внесення змін до існуючих та розробки нових нормативно-правових актів, установлення відповідальності органів державної влади й органів місцевого самоврядування у сфері діяльності санаторно-курортного господарства.

2.2. Сучасний стан санаторно-курортного господарства України

У сучасних умовах, особливо в період пандемії COVID-19 та воєнного стану в Україні, високоефективне лікування та оздоровлення на українських курортах – це зручна альтернатива виїзному лікувально-оздоровчому туризму. На сьогодні Державна служба статистики не оприлюднює офіційні данні про стан санаторно-курортного господарства, тому для аналізу ми обрали 2019-2021 роки, показники наведені в таблиці 2.1. Для наочності зобразимо схематично за допомогою діаграми, яка подана в додатку Б.

Таблиця 2.1

Кількість санаторно-курортних закладів України за 2019-2021 рр.

Показники	2019	2020	2021	Відхилення	
				+/-	%
Санаторії	295	279	272	-23	-7,7
У тому числі дитячі	111	107	103	-8	-7,2
Пансіонати з лікуванням	14	12	12	-2	-14,2
Санаторії-профілакторії	79	63	55	-24	-30,3
Будинки і пансіонати відпочинку	76	73	67	-9	-11,8
Бази та інші заклади відпочинку	1388	1285	1229	-159	-11,4
Заклади 1-2 денного перебування	11	10	6	-5	-45,4

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [40]

Дані таблиці 2.1. свідчать, про зниження тенденцій розвитку санаторно-курортного господарства за аналізований період. Одним із факторів, що вплинув на зменшення кількості закладів, що надають послуги на ринку санаторно-курортних послуг, а відтак і на зменшення кількості оздоровлених у цих закладах, стала окупація АР Крим, де розташовувалася значна кількість здравниць і куди відправляли підприємства через профспілкові путівки своїх працівників. Подібна ситуація склалася на сході України, де призупинено роботу багатьох санаторно-курортних закладів, у зв'язку з проведенням АТО.

Цілком підтримуємо дану думку і вважаємо, що 2014 рік та повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році, стало переломним моментом для роботи системи санаторно-курортних закладів України. Таким чином, політична ситуація мала і має неабиякий вплив на санаторно-курортне господарство країни.

Вважаємо за доцільне проаналізувати кількість осіб, оздоровлених в санаторно-курортних закладах України, динаміка яких представлена в додатку В.

Як бачимо, у 2019-2021 рр. спостерігається досить позитивна динаміка та тенденція до збільшення кількості оздоровлених осіб. Тому, незважаючи на значне зменшення кількості санаторно-курортних закладів загалом, динамічно зростала кількість осіб, розміщених в окремих закладах, особливо в санаторіях

(у тому числі дитячих), базах відпочинку та подібних закладах.

Зауважимо, що повну інформацію про стан санаторно-курортного господарства можна отримати не лише за наявністю загальних даних про кількість закладів, а й про кількість ліжко-місць, яка свідчить про потужність закладів і загальний обсяг ринку. Складна політична ситуація призвела до значного скорочення ліжко-місць у санаторно-курортних закладах за аналізований період. Динаміку загальної кількості ліжко-місць у санаторно-курортних закладах за 2019-2021 рр. наведено у додатку Г. За кількістю ліжко-місць у санаторно-курортних закладах на першому місці Причорноморський регіон (26 013), на другому – Закарпатський (20 302), замикає трійку лідерів Придніпровський (9 147). Станом на 2019 рік найбільше санаторно-курортних закладів в Україні було у Львівській області (46 закладів загальною місткістю 13 415 ліжко-місць), Херсонській (36 закладів – 7 400 ліжко-місць), Одеській (33 заклади – 12 726 ліжко-місць) та Закарпатській (23 заклади – 3 946 ліжко-місць) області.

Потужні бальнеологічні запаси України, серед яких варто виділити мінеральні води й лікувальні грязі різних типів, не належним чином оберігаються. Часто спостерігається приватизація рекреаційних територій та їх неконтрольоване використання. З метою запобігання таким негативним тенденціям необхідно розробити комплексну державну програму розвитку санаторно-курортної справи та рекреаційних територій.

Отже, аналіз ринку переконливо доводить, що зараз діяльність закладів санаторно-курортного господарства поступово оптимізується. Пандемія COVID-19 та воєнний стан в країні призвели до зростання інтересу споживачів до послуг вітчизняних курортів та лікувальних закладів, що зумовлює необхідність модернізації санаторно-курортної сфери.

2.3. Регіональний аналіз розвитку санаторно-курортного господарства Житомирської області

За результатами даних Головного управління статистики в Житомирській області станом на 2021 рік, матеріально-технічна база санаторно-курортного господарства складалася з 4 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням, 5 баз відпочинку, 3 санаторії-профілакторії (табл. 2.2):

Для того, щоб порівняти розвиток санаторно-курортного господарства Житомирщини ми обрали для аналізу з 1995 по 2021 роки. Як ми можемо бачити з даних таблиці, кількість санаторіїв та інших баз відпочинку з кожним роком зменшується, що є негативним для розвитку регіону. Сьогодні санаторно-курортне господарство Житомирщини характеризується недостатнім рівнем розвитку і займає незначне місце у санаторно-курортному комплексі України, про що свідчать вищенаведені дані. Про те, можна стверджувати, що Житомирська область має перспективи для формування власного санаторно-курортного продукту. Лікувально-курортна та пізнавальна діяльність користуються популярністю серед іноземців.

Таблиця 2.2

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Житомирської області

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Бази та інші заклади відпочинку	
	Всього	у них ліжок, тис	Всього	у них ліжок, тис	Всього	у них місць, тис.
1995	11	1,8	14	0,9	17	1,4
2005	6	1,7	7	0,5	11	1,2
2010	6	1,4	6	0,4	8	0,6
2021	4	1,1	3	0,3	5	0,4

Для детального аналізу ми обрали санаторій «Дениші», який називають – Поліською Швейцарією. Це є бальнеологічний курорт біля Житомира (приблизно 20 км. від міста), розташований майже в самому лісі, тому зачаровує туриста своїм чистим повітрям та природою.

Санаторно-курортна реабілітація дітей і дорослих проводиться з 1972 року. Раніше замість санаторію, була побудована База Відпочинку, біля якої знайшли родонові води. Живописна місцевість біля села Дениші визнана курортно-рекреаційною зоною завдяки джерелу мінеральної радонової води, яка використовується для лікувальних ванн. Крім цього використовують мінеральну воду санаторію Моршин, грязі Сакського озера, парафін з озокеритом, різноманітні водні процедури, є соляна печера із Солотвинської солі.

Санаторій «Дениші» має неабияку відомість, популярність та авторитет не лише на території Житомирської області, а і в межах України. По суті це санаторно-курортний заклад №1 в області. Основною рисою санаторію наразі є майже безперервна модернізація усього комплексу послуг, лікувальних процедур, побутові умов відпочинку та життя будь-якого пацієнта. У санаторії це дуже добре розуміють і ведуть невпинний пошук нових, більш дієвих методів оздоровлення та лікування.

Вартість путівки в санаторій “Дениші” формується виходячи з проживання, харчування та лікування і головним чином залежить від номеру для проживання.

Таблиця 2.3

Вартість путівок в санаторій «Дениші» станом на 1.06.2023 р.

Типи номерів для проживання	Середня вартість 1 дня, грн	Вартість за 12 днів, грн.	Вартість за 18 днів, грн.
Путівки для дорослих			
2-х місн. номер “Економ”	760	9120	13680
2-х місн. номер “Стандарт”	810	9720	14580
2-х місн. номер “Покращений”	855	10260	15390
1-но місн. номер “Стандарт”	930	11160	16740
1-но місн. номер “Покращений”	960	11520	17280
2-х кімн. номер “Люкс” (проживання 2чол.)	930	11160	16740
2-х кімн. номер “Люкс” (проживання більше 2чол.)	930	11160	16740
2-х кімн. номер “Люкс” (проживання 1чол.)	1100	13200	19800
Путівка для супроводжуваних осіб (інваліди)	520	6240	9360

В санаторії проводять ультразвукове дослідження: щитовидної залози; молочної залози; лімфатичних вузлів; жіночих органів; печінки. Працює клінічна лабораторія: клінічне дослідження крові та сечі; дослідження гінекологічних мазків.

У санаторії "Дениші" успішно використовується радонотерапія. Радоні ванни мають надзвичайну користь при захворюваннях, пов'язаних зі зниженням імунітету, допомагають подолати клімактеричні болі, а також мають позитивний ефект при цукровому діабеті, порушеннях потенції та безплідді.

Купання в радонових ваннах стимулює мобілізацію захисних, регенеративних процесів в організмі, що клінічно проявляється: зниженням активності і гальмуванням розвитку запалення, активацією ендорфінів і значним знеболюванням, а також стимуляцією імунної системи.

Радонова мінеральна вода покращує обмін речовин, регулює водно-сольовий баланс та сприяє виведенню шкідливих речовин з організму.

З вище зазначеного, можна зробити висновок, що на сьогодні бальнеологічний курорт – санаторій «Дениші», успішно розвивається, про що свідчить велика кількість туристів та відпочиваючих, кількість яких щороку збільшується. Кожного року в санаторії започатковуються одна-дві нові процедури. Нетрадиційні методи лікування, такі як гірудотерапія, ароматерапія, спелеотерапія, рефлексотерапія, об'єднані в одне відділення нетрадиційних методів лікування. Постійний розвиток і розширення переліку послуг, що надаються, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та популярності санаторію «Дениші».

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Напрями інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства

Існує кілька напрямків інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства, які сприяють покращенню якості послуг, ефективному використанню ресурсів та привабливості для туристів. Основні напрямки включають:

1. Впровадження нових технологій: Використання сучасних технологій у медицині, оздоровленні та готельному господарстві може значно покращити якість послуг. Наприклад, застосування телемедицини для дистанційного консультування лікарів, використання електронних систем управління бронюваннями та обліку клієнтів, а також впровадження енергоефективних технологій для зменшення витрат на енергію.

2. Розвиток медичного туризму: Медичний туризм стає все популярнішим, і він може стати важливим напрямком розвитку санаторно-курортного господарства. Розширення медичних послуг, включаючи високотехнологічні процедури і операції, приверне більше іноземних туристів та підвищить привабливість курортних зон.

3. Розширення рекреаційних послуг: Поміж традиційних оздоровчих процедур, рекреаційні комплекси можуть пропонувати нові види активного відпочинку, які привернуть різні категорії туристів. Це можуть бути спортивні заходи, екскурсії, культурні події та розважальні програми.

4. Розвиток екологічного туризму: Збільшення уваги до екології та природних ресурсів може сприяти розвитку екологічного туризму.

Розглянемо кластер як ефективну форму організації господарського механізму рекреаційно-туристичної системи Житомирської області, де підприємства різних галузей спрямовують свої зусилля на розвиток саме

рекреаційно-туристичної сфери, щоб досягти найбільшої ефективності. Це обґрунтовано в даному випадку, оскільки саме рекреаційно-туристична сфера може задовольнити потреби місцевих підприємців та мешканців і стати пріоритетною галуззю.

Основною метою створення рекреаційно-туристичних кластеру Житомирщини є внесок у оновлення та зміцнення економічного потенціалу регіону та підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної галузі держави. Для досягнення цих цілей необхідно:

- Визначення державних економічних пріоритетів та оптимального розподілу державної підтримки підприємств кластера.
- Формування організаційної структури, яка буде закріплювати коопераційну систему та виконувати коопераційні проекти.
- Управління розвитком туристичного та оздоровчого центру, координація роботи його установ, підприємств, служб торгівлі, комерційної діяльності та сервісу.
- Акумуляція ресурсів регіону, установ туризму, відпочинку та оздоровлення населення, комерційних підприємств та служб ринкової інфраструктури з метою ефективного розвитку рекреаційної галузі.
- Залучення іноземних інвесторів до фінансування, модернізації та будівництва рекреаційних об'єктів, сервісного обслуговування та комерційної діяльності.
- Формування та раціональне використання цільових фондів, сприяння відтворенню та захисту природних комплексів, екосистем, історико-культурних пам'яток.
- Прогнозування та програмування перспективного розвитку кластеру, його інвестиційної та фінансово-економічної діяльності.

На рисунку 3.1 продемонстровано основні напрями реалізації санаторно-курортного кластеру Житомирської області.

Рис. 3.1. Складові та напрями санаторно-курортного кластера Житомирщини

Важливо сформуванню стратегію розвитку курортно-рекреаційного господарства Житомирщини з такими основними чинниками:

1. Масове оздоровлення населення: Розвиток курортів та рекреаційних територій є важливим для забезпечення масового оздоровлення населення. Це сприяє підвищенню якості життя, зміцненню здоров'я громадян та попередженню захворювань.

2. Управління ресурсами: Потрібно забезпечити раціональне використання природно-рекреаційних ресурсів та їх збереження. Органи державної влади повинні спільно працювати з регіональними органами та місцевими громадами для забезпечення ефективного управління цими ресурсами.

3. Соціально-економічне значення: Курортно-рекреаційні комплекси мають велике національне та міжнародне значення. Вони сприяють соціально-економічному прогресу, залученню інвестицій, розвитку туризму та покращенню іміджу країни.

4. Створення сприятливого інвестиційного клімату: Необхідно створити сприятливі умови для інвестицій у санаторно-курортну справу. Це включає спрощення процедур інвестування, залучення приватного сектору до розвитку курортних проєктів, надання пільг та стимулів для інвесторів.

5. Підвищення якості послуг: Для привабливості курортів і підвищення конкурентоспроможності необхідно забезпечувати високу якість медичних, оздоровчих, готельних та інших послуг. Це включає стандартизацію, сертифікацію та контроль якості надання послуг.

6. Розвиток туристичної інфраструктури: Для залучення більшої кількості туристів необхідно розвивати туристичну інфраструктуру в курортних зонах. Це включає будівництво та модернізацію готелів, санаторіїв, ресторанів, створення спортивних та рекреаційних об'єктів.

7. Екологічна безпека: Збереження природного середовища та екологічна безпека є важливими аспектами розвитку санаторно-курортного господарства. Необхідно встановлювати екологічні стандарти та норми, контролювати використання природних ресурсів та впроваджувати енергоефективні та сталий розвиток в курортних зонах.

8. Маркетинг та просування: Розроблення ефективних маркетингових стратегій та просування курортних зон як туристичних пунктів.

Інноваційна діяльність у практиці санаторно-курортних закладів служить на сучасному етапі першоосновою забезпечення конкурентоспроможності цих закладів на ринку лікувально-оздоровчого туризму.

3.2. Шляхи вдосконалення управління санаторно-курортним господарством України

У ході дослідження було проаналізовано проблеми функціонування санаторно-курортного господарства. Відтак, нами були розроблені шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України:

1. Перебудова наявних та спорудження нових санаторно-курортних закладів відповідно до встановлених чинних міжнародних вимог.

2. Створення туристичної та розважальної інфраструктури курорту.

3. Зміна діяльності санаторно-курортних комплексів.

4. Спільний процес створення стійкої системи санаторно-курортних закладів на основі готельного принципу та акцент на тури вихідного дня.

5. Просування рекреаційних можливостей санаторно-курортних закладів:

– формування іміджу санаторно-курортних закладів за допомогою участі у міжнародних туристичних ярмарках, форумах та виставках;

– створення іміджу курорту за рахунок ринкових інновацій, які формуватимуть унікальність курорту;

– організація міжнародних рекламних турів з метою популяризації рекреаційних можливостей курорту;

– здійснення більше event-заходів у низький сезон та міжсезоння.

6. Співпраця санаторно-курортних закладів курорту із туристичними підприємствами.

7. Впровадження технічних інновацій (створення веб-сайтів закладів, вихід на глобальні системи онлайн-бронювання) з метою виходу на міжнародний туристичний ринок.

Санаторно-курортний комплекс України розвивається, але потребує багатьох допрацювань.

Таким чином, наведені шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України сприятимуть:

- збільшенню попиту та кількості потенційних клієнтів;
- створенню позитивного іміджу;
- підвищенню рівня прибутковості;
- інвестиційній привабливості.

На сьогодні, в санаторно-курортному господарстві України існує ряд суттєвих проблем. В першу чергу, це відсутність розвиненої туристичної інфраструктури, кваліфікованих кадрів, досвіду роботи з туристичними фірмами, існують проблеми в області законодавства, з нераціональним використанням наявних ресурсів, складною екологічною ситуацією.

Нами пропонуються основні шляхи диверсифікації санаторно-курортних закладів, що відображено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Схема диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів

Інноваційна діяльність санаторно-курортних організацій України має носити комплексний характер та враховувати взаємозалежні актуальні напрямки інноваційної діяльності у санаторно-курортному господарстві. Крім того, самі інновації покликані орієнтуватися на місцеві ресурси та передумови, відрізнитися креативним підходом – на противагу поширеній тактиці копіювання успішних інновацій конкурентів.

Для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства України необхідно провести перебудову та оновлення санаторно-курортних закладів з метою їх наближення до міжнародних стандартів, створити розгалужену сучасну інфраструктуру, яка сприятиме нарощуванню обсягів туристсько-рекреаційних послуг.

ВИСНОВКИ

В рамках даної кваліфікаційної роботи для досягнення поставленої мети ми поетапно реалізували теоретичні та практичні завдання дослідження та дійшли наступних висновків.

1. Встановили, що на сьогодні, в умовах глобальної нестабільності та поширення деструктивних соціально-економічних явищ і процесів, спричинених поширенням коронавірусу у 2019 році та в 2022 році повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну особливого значення набуває формування нових модернізованих підходів до реалізації соціальної політики, особливо у сфері туризму.

2. З'ясували, що в Україні наявні численні санаторно-курортні заклади: санаторії, будинки і пансіонати відпочинку, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, бази та інші заклади відпочинку

3. Проаналізували санаторно-курортний продукт та характерні особливості санаторно-курортних послуг, зробили висновок, що санаторно-курортний продукт – це продукт рекреаційного призначення, який включає комплекс санаторно-курортних послуг, туристичних послуг, природніх та антропологічних умов і ресурсів оздоровчого, лікувального, реабілітаційного характеру, спрямованих на позитивний репродуктивний ефект здоров'я людини.

4. Регіональний аналіз розвитку санаторно-курортного господарства на прикладі Житомирщини показав, що на сьогодні санаторно-курортне господарство Житомирщини недостатнє за рівнем розвитку і займає незначне місце у санаторно-курортному комплексі України, про що свідчать вищенаведені дані.

5. Визначили загальні проблеми санаторно-курортного господарства України:

– низька інвестиційна активність в даному сегменті, викликана тривалими термінами окупності, складністю оцінки ризиків;

– низький рівень стану матеріально-технічної бази;

– відсутність інформаційної підтримки на рівні держави і регіонів.

6. Обґрунтували шляхи вдосконалення санаторно-курортного господарства України, серед яких:

1. Перебудова наявних та спорудження нових санаторно-курортних закладів..

2. Формування туристичної та розважальної інфраструктури курорту.

3. Зміна діяльності санаторно-курортних закладів.

4. Інтегрований процес формування стійкої системи санаторно-курортних підприємств на основі готельного принципу.

5. Просування рекреаційних можливостей курорту та санаторно-курортних закладів.

6. Співпраця санаторно-курортних закладів курорту із туристичними підприємствами.

7. Впровадження технічних інновацій в діяльність санаторно-курортних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутов Р., Совтисік Д., Кузан М. Особливості організації реабілітаційного процесу в санаторно-курортних умовах. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, (15), 2019. С. 21–24.
2. Ведмідь Н. І. Санаторно-курортна послуга та її місце у класифікаційній структурі послуг. Львів : НУ «Львівська політехніка». 2012. С. 195–204.
3. Ведмідь Н. І. Класифікація санаторно-курортних і оздоровчих підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. № 238. 2012. С. 9–13
4. Ведмідь Н. Методологічні основи типізації суб'єктів санаторно-курортної діяльності. *Вісник КНТЕУ*. № 6. 2012. С. 72–83.
5. Влащенко Н. М. Управління курортами : навч. посібник; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 226 с.
6. Галаченко О. О. Регіональна політика розвитку сфери санаторно-курортних послуг : дис. канд. мед. Наук : 08.00.05. Львів, 2019. 479 с.
7. Голод А. П. Теоретико-методологічні засади модернізації регіональних туристичних систем: автореферат дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Чернігів, 2017. 38 с.
8. Дениші бальнеокурорт URL: <http://www.denyshi.com.ua/> (дата звернення: 06.02.2023).
9. Жидяк О. Р., Вівчарук О. М., Фурсіна О. В. Тенденції розвитку санаторно курортного комплексу: напрями змін та фактори впливу. *Економіка та управління підприємствами*. Випуск 5 (115). 2015. С. 3–6.
10. Заболотько В. М., Гайдар С. Г. Діяльність санаторіїв республіканського, обласного та міського підпорядкування, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України, у 2020 році ДЗ «Центр медичної статистики МОЗ України». Київ, 2020. 12 с.
11. Заставний Ф. Д. Санаторно-курортне і туристичне господарство

України. *Економічна і соціальна географія України*. URL: https://geoknigi.com/book_view.php?id=1077 (дата звернення:04.02.2023).

12. Кабінет міністрів України. Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад: Постанова КМУ від 11.07.2001 №805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/805-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

13. Кифяк В. Ф. Розвиток медичного туризму в регіонах України. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. № 1. 2013. С. 30–33.

14. Клапчук В., Котенко Р. Курорти Галичини. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. №1. 2018. С. 61–67.

15. Коваленко Н. О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. *Економіка харчової промисловості*. 2015. С. 21–27.

16. Коваленко Н. А. Концепція управління якістю санаторно-курортних послуг. *Наукові праці*, випуск 46, том 2. 2015. С. 336–339.

17. Коваленко Т. Ю. Державне регулювання санаторнокурортного забезпечення дітей в Україні: актуальність проблеми в умовах медичної реформи. *Держава та регіони*, 1, 2013. С.168–172.

18. Комліченко О. О., Ротань Н. В. Стратегічне управління регіональним розвитком туризму на основі кластерного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. С. 101–105.

19. Коркуна О. І., Никига О. В., Підвальна О. Г. Інноваційний розвиток як напрям функціонування регіональних туристичних систем. *Інноваційна економіка*. 2020. №3. С. 98–104.

20. Кравець О. М., Рябєва А. Курортологія : підручник; Харків. нац. Ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 167 с.

21. Курортологія та курорти України: навч. посіб. для самостійної роботи студентів VI курсу медичних факультетів при підготовці до практичних занять з навчальної дисципліни «Медична реабілітація», уклад. С. М. Малахова, О. О.

Черепок, Н. Г. Волох. Запоріжжя: ЗДМУ, 2019. 105 с.

22. Лепкий М. І. Фактори розвитку туристичного господарства в регіонах України. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2018. С. 549–555.

23. Лозова О. А., Мамотенко Д. Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку санаторно-курортної галузі України. *Зб. наук. праць Уманського національного університету садівництва*. Вип. 91, ч. 2. 2017. С. 143–151.

24. Міністерство охорони здоров'я України. Про затвердження клінічних протоколів санаторно-курортного лікування в санаторно-курортних закладах (крім туберкульозного профілю) для дорослого населення: Наказ МОЗ України від 06.02.2008 № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056282-08#Text> 2 (дата звернення: 05.02.2023)

25. Міністерство охорони здоров'я України. Про затвердження Критеріїв державної акредитації санаторно-курортних закладів України: Наказ МОЗ України № 167 від 08.05.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0167282-02#Text> (дата звернення: 05.02.2023)

26. Міністерство охорони здоров'я України. Про направлення на санаторне лікування хворих на туберкульоз та осіб із груп ризику: Наказ МОЗ України від 30.04.2009 № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0548-09#Text> (дата звернення: 05.02.2023)

27. Мороз С. Диверсифікація як пріоритетний напрям розвитку регіонального санаторно-курортного комплексу. *Молода спортивна наука України*. Т.4. 2022. С. 67–68.

28. Мороз С. Р., Феленчак Ю. Б. Сучасні тенденції розвитку санаторно-курортного господарства у туристичному комплексі України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Том 30 (69). №4, 2019. С. 99–104.

29. Мороз С. Р. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства в Україні. *Економічний вісник Національного гірничого університету*, 2019. № 3. С. 52–57.

30. Мороз С. Голод А. П. Основні напрями модернізації

санаторнокурортного господарства. *Інновації, гостинність, туризм: наука, освіта, практика : зб. тез доп. Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2021. С. 186-189.*

31. Мороз С. Р., Голод А. П. Перспективи розвитку санаторнокурортного комплексу Східниці на основі кластерного підходу. *Суспільна географія і картографія: наукова спадщина та сучасні українознавчі студії : матеріали Всеукраїнського наукового онлайн-семінару з участю закордонних учених, присвяченого 120-літтю від народження професора Володимира Кубійовича (1900–1985). 2021. С. 237–240.*

32. Мороз С., Голод А. Проблеми розвитку санаторно-курортного господарства в Карпатському регіоні. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. матеріалів наук.-практ. семінару (3 жовтня 2019 р., с. Гута). Львів, 2020. С. 46–48.*

33. Мороз С. Санаторно-курортне господарство як пріоритетний напрям розвитку туризму в Карпатському регіоні. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності. 2020. С. 257–259.*

34. Ольшанська О. В., Мельник А. О. Регіональні туристичні кластери як важливий чинник економічного зростання. *Розвиток регіональної економіки. №12. 2017. С. 212–216.*

35. Павленко Є. Є., Павленко В. О., Ільницька Г. С. Оздоровчий туризм: навч. посіб. для студентів денної форми навчання. Харків : НфаУ, 2021, 114 с.

36. Пітюлич М. І., Мороз С. Р. Модернізація санаторно-курортного господарства як чинник розвитку соціального туризму. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 27, 2020. С. 67–73.*

37. Про курорти : Закон України (із змін., внес. згідно із Законом № 3370–IV (3370–15) від 19 січ. 2006 р., ВВР, 2006, № 22, ст. 184) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>. (дата звернення:05.02.2023).

38. Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.01 р. № 805 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-%D0%BF>(дата

звернення:05.02.2023).

39. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 168-р від 16 березня 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (дата звернення:05.02.2023).

40. Статистичний збірник. Колективні засоби розміщення URL: <http://ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 06.02.2023).

41. Сухаренко В. В. Стан та особливості ресурсного забезпечення санаторно-курортної галузі України в контексті реформи охорони здоров'я. *Ефективність державного управління*, (70/71), 2022. С. 51–59.

42. Теодорович Л. В. Розвиток проблемних регіонів України в контексті регіонального розвитку туризму. *Регіональна політика*. Збірник. 2019. С. 165–169.

43. Теоретичні та методичні основи вивчення культурно-пізнавального туризму в Запорізькій області України. І. А. Арсененко, О. З. Байтеряков, Л. М. Донченко та ін. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. 2020. С. 108–113.

44. Тимчишин-Чимерис Ю. В. Туристичний кластер – форма розвитку та успіху туристичної діяльності регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. №5. С. 44–57.

45. Юрчишина Л. І. Дестинація як основа регіонального розвитку туризму. *Економіка регіонів*. 2017. №4. С. 77–84.